

Klaniczay Gábor: *Santità, miracoli, osservanze nel Medioevo. Ungheria nel contesto europeo*

Spoletto: Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo, 2019, 565 l.

FALVAY Dávid

Eötvös Loránd Tudományegyetem, tanszékvezető egyetemi docens
ORCID 0000-0003-2711-4983

Klaniczay Gábor tanulmánykötete a középkorkutatás egyik legnevesebb olaszországi központjának, a spoletói Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo – CISAM (Olasz Koraközépkori Tanulmányok Központja) kiadásában jelent meg. A központ és a hozzá tartozó kiadó a nevével ellentétben egyáltalán nem csupán kora középkori témákra fókuszál, s abban a sorozatban,¹ amelyben az általunk bemutatott kötet is megjelent, az elmúlt években több olyan nemzetközi hírű szerzőnek jelentek meg kötetei, akik Klaniczay Gáborhoz hasonlóan a késő középkori vallás- és kultúrtörténet szakértői, mint például Carlo Delcorno, Claudio Leonardi vagy Jacques Dalarun.

A vaskos, majdnem 600 oldalas publikáció összesen 21 (20 olasz és egy francia nyelvű) korábban különböző fórumokon már megjelent tanulmányt foglal magába, amelyeket a szerző négy tartalmi-tematikus egységbe osztott: 1) *Orientamenti* [Tájékozódások], itt öt tanulmányt olvashatunk, amelyek részben historiográfiai jellegűek (például a kanonizációs perek elemzésének módszertani kérdéseiről vagy éppen az Annales-iskola hatásáról a magyar történetírásra), részben pedig a regionális alapvetést (vagyis a közép-kelet-európai régió középkori helyét és historiográfiáját) elemző tanulmányok. 2) *Modelli* [Modellek, minták], ahol főképpen a szentség mintáiról olvashatunk. Az összesen nyolc tanulmányban a szerző nagy hangsúlyt fektet a magyar és tágabb értelemben közép-európai dinasztikus szentség mintáira, azon belül is részletesen a dinasztikus és a női szentekről, Szent Lászlóról, Szent Erzsébetről, Szent Gellértről és Szent Alexius (Elek) magyar tiszteletéről szól – részben itáliai, komparatív perspektívában. 3) A *Miracoli e stimate* [Csodák és stigmák] címet viselő szerkezeti egységben olvasható öt írás egyrészt a középkori kanonizációs perekhez kapcsoló csodákról, a csodaelbeszélések és a csodagyűjtemények elemzésének módszertani kérdéseiről, másrészt pedig a stigmatizációról ír általában, és specifikusan ahhoz az itáliai hagyományhoz kapcsolódik, amely Árpád-házi Margitnak tulajdonított stigmákat. 4) *Osservanze* [Obszervanciák, obszervánsok] cím alatt szereplő három tanulmánynak a 15. században kibontakozó rendi vagy obszerváns reform adja a közös kontextusát, s ennek tükrében esik szó a híres-hírhedt „hiúság máglyáiról”, a ferences obszervánsokról és az ő szenttiszteletükről vagy éppen Johannes Niderről. A tanulmányokon kívül egy előszó, a szerző angol, francia, olasz és német nyelvű publikációinak lis-

1 A sorozat címe: *Uomini e mondi medievali: Collana del Centro italiano di studi sul basso medioevo* – Accademia Tudertina.

tája, valamint a mutatók (amelyek szerkesztését Giacomo Mariani végezte) és az illusztrációk teszik teljessé a kiadványt.

E formai bemutatás után ejtsünk szót a szerzőről is. Szakmai körökben köztudott, hogy Klaniczay Gábor erős nemzetközi beágyazottsággal bíró kutató. Az ő esetében viszont valószínűleg többeknek a francia és az angolszász kutatókhoz, iskolákhoz fűződő kapcsolata jut eszébe. Pedig a szerző szervesen kötődik az olasz történetíráshoz is, folyamatosan kutat, előad, és a 80-as évektől kezdve publikál Itáliában és olasz nyelven. A szerző és az olasz történetírás közötti kapcsolatrendszer megértéséhez legalább négy kötődési pontot érdemes kiemelni, amely témáról Klaniczay is beszél röviden az előszóban.

Az első pont még az édesapja, Klaniczay Tibor örökségéhez kapcsolható. Itt többek között az ő kezdeményezésére kibontakozó olasz–magyar interdiszciplináris konferenciákat kell megemlítenünk, amelyeket sokáig a Cini Alapítvány gondozott, és amelynek keretében Klaniczay Gábor több, itt olvasható tanulmánya is eredetileg megjelent.² A második kapcsolódási pont ahhoz a történetírói iskolához kapcsolódik, amelynek főszereplői ugyan nem olaszok, de az ezredforduló környékén Rómában tevékenykedtek, és elsősorban a kanonizációs perek történeti, történeti antropológiai, kultúr- és irodalomtörténeti felhasználását helyezték új alapokra. E történészek között elsősorban André Vauchez (1995 és 2003 között az École Française de Rome igazgatója) és Christian Krötzel (2000 és 2003 között a Római Finn Intézet igazgatója) nevét kell megemlítenünk, akikhez Klaniczay számos szálon kötődik. Ezen együttműködések nyomán több fontos kollektív kötet született.³ A következő olaszországi kötődési pont, amelyet meg kell említenünk, az az AISSCA (*Associazione Italiana della Santità del Culto e dell'Agiografia* [Olasz Szentiség, Kultusz- és Hagiográfiaikutató Társaság]) köre, amely a 90-es évektől kezdve igen innovatív módon reformálta meg az olasz, hagyományosan egyháztörténeti és részben egyházi indíttatású vallástörténetírást. E kör kulcsfigurái mások mellett Sofia Boesch, Anna Benvenuti, Paolo Golinelli, Roberto Rusconi, Alessandra Bartolomei Romagnoli. Jellemző, hogy e kutatók egy része mutatta be Klaniczay jelen tanulmánykötetét Rómában.⁴ Az utolsó és részben ez előbbivel átfedésben lévő kapcsolódási pont az olaszországi obszervancia-kutatók mai generációja. Köztük elsősorban Letizia Pellegrini nevét érdemes megemlítenünk.

Ezen felül még egy további – és talán Magyarországon a legismertebb – olasz történész nevét kell kiemelnünk, és hozzá kapcsolódóan egy további megkerülhetetlen – Klaniczay kutatásaiban is hangsúlyosan jelen lévő – témáról kell mindenképpen szót ejtenünk: ez pedig Carlo Ginzburg és a boszorkányság, boszorkányüldözés témája. Fontos azonban hozzátenni, hogy ez a tematika e kötetben kevésbé reprezentált, mindössze egy tanulmány érinti, noha a szerző egyik legelső olasz nyelvű publikációja, amely a magyar táltosok jelenségét elemzi ebben a kontex-

2 Sante GRACIOTTI e Cesare VASOLI, a cura di, *Spiritualità e lettere nella cultura ungherese del basso medioevo* (Firenze: L. S. Olschki, 1995); Sante GRACIOTTI e Amedeo DI FRANCESCO, a cura di, *L'eredità classica in Italia e Ungheria fra tardo Medioevo e primo Rinascimento* (Roma: Il Calamo, 2001).

3 Gábor KLANICZAY, ed., *Proces de canonisation au Moyen Age: Aspects juridiques et religieux – Medieval Canonization Processes, Legal and Religious Aspects* (Roma: École Française de Rome 2004); Christian KRÖTZEL and Sari KATAJALA-PELTOMAA, eds., *Miracles in Medieval Canonization Processes: Structures, Functions, and Methodologies*, International Medieval Research 23 (Turnhout: Brepols, 2018).

4 *Presentazione del libro*. 2019. december 13, Roma: Pontificia Università San Tommaso di Roma. Alessandra Bartolomei Romagnoli, Sofia Boesch, Gianni Festa OP és Roberto Rusconi részvételével.

tusban, éppen e témához kötődik. Ennek a relatív hiánynak az az egyszerű magyarázata, hogy a nagy boszorkányüldözés már egyértelműen a középkor hagyományos kronológiai határain kívül zajlott, és ezért a kifejezetten a középkort kutató központ és kiadó kiadványában csupán az előzményeket tárgyaló írás kaphatott helyet.⁵

A szerző olasz kapcsolódásainak, kapcsolatainak bemutatása mellett arra is érdemes kitérnünk, hogy e kötődések miképpen hatottak, hatnak a magyarországi kutatásra. Talán ezen aspektusok legegyszerűsebb lecsapódása a tanítványok hosszú sora, akik részben vagy egészben olasz témákkal foglalkozva váltak kutatóvá itthon: a teljesség igénye nélkül megemlíthetjük Csepregi Ildikó, Deák Viktória Hedvig, Galamb György, Gecser Ottó, Konrád Eszter, Sallai Dóra és e sorok írójának nevét. Vagy éppen azokat, akik Magyarországon is tanulva Olaszországban vagy más országokban váltak ismert kutatóvá, mint például Stanko Andrić, Fabrizio Conti, Ana Marinković, Marina Miladinov, Stanislava Kuzmová, Giacomo Mariani. A személyes kapcsolati hálón túl ez az itáliai ihletettségu vonulat szervezeti szinten is megnyilvánul: mindenképpen meg kell említenünk, hogy – részben kimondottan – az AISSCA mintájára alapították meg előbb Klaniczay horvát tanítványai a Hagiotheca nevű horvát hagiográfiai társaságot, amely mára már feltucat nemzetközi konferencia szervezésén van túl; majd – Klaniczay mellett, a sajnálatosan korán elhunyt Sághy Marianne koordinációjával – a Magyar Hagiográfiai Társaságot (MHT). E Társaságban az olasz és horvát társszervezetektől kissé eltérően harmonikusan dolgoznak együtt az egyházi és laikus kutatók.

Az obszervancia témakörében még közvetlenebbül jelenik meg az olasz és a magyar kutatási témák összekapcsolódása és ezeknek európai kontextusba helyezése: a Kapisztrán Szent János európai levelezésének kiadását célzó projekt több országban, részben koordináltan zajlik, az itáliai anyagot Letizia Pellegrini és Filippo Sedda gondozza, míg a lengyel és a magyar (valamint a hozzá kapcsolódó erdélyi) forrásanyagot egy nemzetközi projekt keretében dolgozzák fel.⁶ E projekt nemcsak a nagyrészt Klaniczay köré szerveződő olasz–magyar kutatási együttműködések szép példája, hanem azt is jól illusztrálja, hogy e kutatások szervesen integrálódnak az európai trendekbe, hiszen a szerzetesi vagy obszerváns reform az utóbbi évtizedekben kifejezetten divatos témává vált.

Láttuk tehát, hogy az olasz historiográfiai háttér hatását személyes és kollektív kutatások egész során tudta Klaniczay Gábor megvalósítani és továbbadni, miközben ő maga aktív szereplője magának az olasz történetírásnak is. Jelen kötet azonban jóval több, mint e kutatói jelenlét

5 E témáról számos magyar és nemzetközi kötetet szerkesztett a szerző, részben Pócs Évával együttműködésben, és ehhez kapcsolódik legutóbbi monográfiája is: KLANICZAY GÁBOR, *A boszorkányüldözés története* (Budapest: Balassi Kiadó, 2022).

6 NKFI NN 125463 *Kapisztrán János magyarországi levelezésének kiadása*. Vezető kutató Galamb György, résztvevők: Klaniczay Gábor, Szlancsok Margit, Gecser Ottó, Kertész Balázs, Sebők Ferenc, Kasza Péter és Szolnoki Zoltán, az erdélyi anyag feldolgozásában közreműködik Carmen Florea és Iulian Mihai Damian. A projekt a lengyel projekttel nemzetközi együttműködésben valósul meg, a lengyel kötet már megjelent: Paweł KRAS, Halina MANIKOWSKA, Marcin STARZYŃSKI e Anna ZAJCHOWSKA-BOŁTROMIUK, a cura di, *Corpus epistolaris Iohannis de Capistrano, vol. 1, Epistolae annis MCDLI–MCDLVI scriptae quae ad res gestas Poloniae et Silesiae spectant* (Warszawa–Lublin: Tadeusz Manteuffel Institute of History–Polish Academy of Sciences–Wydawnictwo KUL, 2018), míg a magyar rész megjelenése 2023 elejére várható. Ezzel párhuzamosan egy másik projekt keretében a cseh anyag gondozását Antonin Kalous és Petra Mutlová koordinálja.

reprezentálása, magyarán nem csupán a szerző olaszul megjelent írásainak kötetbe szerkesztett változata. Ezt a tényt egyrészt az is bizonyítja, hogy egyáltalán nem foglal magába minden, a szerzőtől az évek során olaszul megjelent publikációt, hiszen Klaniczaynak legalább fél tucat olyan tanulmánya jelent meg olaszul, amelyek kimaradtak jelen válogatásból. Másrészt a tanulmányok közül hármat eredetileg nem olasz nyelven jelentett meg a szerző, hanem e válogatás számára készült belőlük fordítás.⁷

Végezetül az alcímre szeretnék még röviden kitérni. Mit is jelent a „Magyarország európai kontextusban” fordulat? Először arra válaszolnék, hogy véleményem szerint mit nem jelent: először is nem a magyar történelem vagy magyar történetírás eredményeinek idegen nyelven történő bemutatása. Nem mintha ez ne volna igen nemes feladat és a magyar kutatók alapvetően fontos kötelessége, amire a közelmúltból is igen szép és fontos példa⁸ áll rendelkezésünkre. E könyv tanulmányai a legtöbb esetben nem is csupán összehasonlító, komparatív elemzést tartalmaznak, ami természetesen szintén igen fontos hagyományokkal bíró kutatási irányzat, olasz–magyar viszonylatban is, gondoljunk csak a már említett Cini-konferenciák anyagára vagy éppen a ferences obszervanciát tárgyaló legutóbbi két olasz–magyar kötetre.⁹ Sőt még e kiadványban is találunk olyan tanulmányt, amely ide sorolható (nem véletlenül eredetileg az egyik, a téma szempontjából legfontosabb Cini-kötetben jelent meg), mégpedig az *I modelli di santità femminile tra i secoli XIII e XIV in Europa Centrale e in Italia* [A női szentség mintái a 13–14. században Közép Európában és Itáliában] című írást.

E kötet tehát részben más és több mindezeknél. Mindenekelőtt önálló hozzájárulás a nemzetközi történetíráshoz, mivel e kutatásokban a magyar történelem és kultúra az európai folyamatok szerves részeként jelenik meg, legyen szó például az Árpád-házi szentek kultuszáról, vagy éppen a középkori Buda szent helyeinek elemzéséről. Van arra is példa az itt olvasható tanulmányokban, hogy a „magyar szál” éppen csak megemlítésre kerül: például a *Dalla Verna a San Giovanni Rotondo: ierofania nelle esperienze degli stigmatizzati*, [A Verna-hegytől a San Giovanni Rotondóig: a hierofánia a stigmatizáltak élményeiben] című írásban, amely a stigmatizáció történetét oly módon veszi végig Szent Ferentől Padre Pióig, hogy a magyarországi példákat, Margit és Ilona feltételezett stigmáit, amelyekről más tanulmányaiban – részben e kötetben is – oly sokat írt, itt éppen csak megemlíti. Vagy hasonlóképpen az *I “falò della vanità” e i Mendicanti* [A „hiúság máglyái” és a koldulórendiek] című írásban Savonarola mellett a nagy ferences obszervánsok (Sienai Bernardin, Kapisztán János és Marchiai Jakab) tevékenységét tekinti át, de oly módon, hogy az utóbbi kettő közép-európai és konkrétan a Magyar Királyságban játszott szerepe éppen csak megemlítésre kerül. Azonban mindkét esetben világosan kijelöli számunkra, magyar közönség számára azt az európai kontextust, amelyen belül e jelenségeket értelmez-

7 Pontosan emiatt kicsit nehezen érthető és némiképpen zavaró is, hogy miért maradt a kötetben egyetlen francia nyelvű szöveg, noha az olasz művelt olvasóközönség számára ez korántsem annyira idegen, mint itthon.

8 Enikő CSUKOVITS, *L’Ungheria angioina* (Roma: Viella, 2013); Balázs NAGY, Martyn RADY, Katalin SZENDE and András VADAS, eds., *Medieval Buda in Context* (Leiden–Boston: Brill, 2016), 204–228.

9 Francesca BARTOLACCI e Roberto LAMBERTINI, a cura di, *Osservanza francescana e cultura tra Quattrocento e primo Cinquecento: Italia e Ungheria a confronto* (Roma: Viella, 2014); György GALAMB, a cura di, „Franciscan Observance between Italy and Central Europe – L’Osservanza francescana fra Italia ed Europa Centrale”, *Chronica: Annual of the Institute of History University of Szeged* 15 (2017): 215–229.

nünk érdemes. Ezt azért is fontos itt hangsúlyoznunk, mert az itt olvasható írásoknak csupán egy kisebb része olvasható magyarul is.

E kötet azonban elsősorban az olasz olvasóközönség számára íródott, s számukra véleményem szerint két fő hozadéka lehet e publikációnak. Egyrészt, hogy az olasz (és részben francia és angolszász) historiográfia hagyományaihoz és legújabb trendjeihez szervesen kapcsolódó kérdésekről, problémákról oly módon olvashatnak, hogy e tanulmányok egy számukra kevésbé ismert forrásanyagot is feldolgoznak. Másrészt pedig e kötet is hozzájárulhat ahhoz, hogy módosuljon az a túlzottan Nyugat-Európa központú perspektíva, ami az olasz történetírást is jellemzi, és közelebb hozza az itáliai olvasókat egy olyan Európa-képhez, amely sokkal inkább megfelel a középkori realitásnak, ahol a Magyar Királyság szervesen a Nyugat része volt.